

straciju smaknuća kneza Lazara i dr. nije ni kod Barletiusa ostao neiskorišćen. Priopćen je na str. 196. (XV. knj.) i to upravo za tipično, razložno ilustrovanje praklike otomanskih sultana sa pobijeđenim i zarobljenim vladarima, u partiji „Vita, mores, ac facinora Mahumetis“ (tj. II.): „... Hic est Mahumetes ille, qui regnandi cupiditate

tate fratrem iugulavit. Rascianos Principes, Regem Bosnae perfide obruncauit, cognatos partim im seruitutem & captiuitatem traxit, partim luminibus priuauit, auf aliqua corporis mutilauit“ (p. 197.). Tako je napokon taj kliše mogao ilustrovati i smrt Stefana Tomaševića, posljednjega kralja Bosne.

Dr. Josip Matasović

KAVE-DORT-OPAŠLI — KAVE-SULTANE-SI

Semantika, proučavanjem značenja reči, uvodi nas u psihološke niti asocijativnih veza, često prikrivene, pa nam tim putem daje mogućnosti da zagledamo i u značaj izvesnih kulturnih pojava i ustanova kao i na njihov odjek u stvaralačkom dinamizmu narodnoga jezika. U ovome slučaju zanimljivo je navesti dva izraza zabeležena u Skoplju, kod lica koja govore skopsko-crnogorskim (starim skopljskim) tipom govora srpskog odnosno hrvatskog jezika, a ne i turski, ma da znaju poneku tursku reč. To su izrazi *kave-dort-opašli* i *kave-sultane-si*.

Želeći, u jednoj trgovačkoj radnji, da me počaste kavom, sopstvenik naručuje da se donese *kave-dort-opašli*, naglašavajući reč *dort*. Na moje pitanje kakva je to kafa, on mi odgovori, sasvim ozbiljno, da to treba da bude najbolja kafa i najlepše pripremljena. On je u svesti imao sintetično značenje, i tek na moja dalja pitanja ulazio je u analizu, odgovorivši da *dort* turski znači „četiri“, a da je *opaš* dijalekatska reč (iako tudica) koja znači „rep“. Tek tada se zasmejao, začudio, i zapitao on mene „kako to — kafa svs četiri opaši?“ Njegovo sintetično osećanje za izraz bilo je pokolebano, hteo je da se izvinjava da se tako kaže kad nekoga žele naročito počastiti a da nije zlo mislio, i tek na moje objašnjenje ovoga izraza umirio se, povrativši (sada svesno) ovome izrazu njegovu sintetičnu vrednost.

Objašnjenje ovoga izraza nalazi se u jednoj tituli turskih veledostojnika. Reč *paša*, poznata u našem jeziku kao turcizam, glasi u turskom *paša*, u persijskom *baša*, od izraza *pa-d-šah* „gospodar“, koji se u toj formi zadržao i širio — *pa-di-šah*, *pa-di-ša* sa značenjem „vladar pravovernih“, „sultan“. Zanimljivo je da je taj izras dobio, u Guđeratiju, značenje bakarnog novčića, slično prenošenju značenja kad reči *gazeta*, koja je označavala novčić a zatim list („novine“) koji se po cenu tog novčića kupovao; u francuskom argou znači „bik“. U hijerarhiji turske vojske bio je diferenciran odnos između vojnih zapovednika od vremena sultana

Mahmuda II, i to: *liwa-tughlu-paša* — *bir-tuglija* u rang u brigadnoga đenerala, *ferik-tughlu-paša* — *iki-tuglija* u rang u divizijskoga đenerala i *üç-tughlu-paša* — *üç-tuglija* ili *mušir* u rang u maršala (General-feld-marschall) ili armijskoga đenerala, glavnog vojskovođe. Ove titule behu tada upravo vojničke, i u sebi nose oznaku simbola toga dostojanstva, to je *tugh*, reč (koju nalazimo i u Karagićevu rečniku sa objašnjenjem „der Rossschweif, als Ehrstandard der türkischen Paschen, insigne caudae aquinae: паша од двара“. Konjski rep, nošen na koplju, slično rimskome orlu (aquilla), bio je znak dostojanstva i moći mongolskih vojskovoda, pa je otuda prešao i Turcima.

Израз *Rossschweif bei den Türken* налази се и у Курцбекову речнику (Нѣмецкїй и сѣрбекїй словарь. Wien, 1791, Auf Kosten Joseph Edlen von Kurzbeck) са објашњењем *бѣнчѣскѣ*, и са примером „Ein Pascha von zweenen Rossschweiften, паша двобѣнчѣжнїй“, а овај пример се поклапа са примером из Вукова речника, који га је и узео из Курцбекова речника.

Ovi izrazi za odnos u vojnoj hijerarhiji prenošeni su i na druga dostojanstva, i to ne prema položaju, već prema stepenu u hijerarhiji. Docije ove titule su mogle biti davane i nečinovnicima, upravo kao znak dostojanstva, — kome se značenju očuyao trag u našim izrazima to je pravi *paša*, živi kao *paša*, napravio se *paša*, razuzurio se kao kakav *paša*. Prema ovome sasvim je razumljivo da je izraz *kave-dort-opašli* imao da znači kafu za vrlo velikog *gospodina*, kafu najbolju, pri čemu je reč *tugh* — *rep* zamenjena dijalekatskom reči *opaš*. Ipak potrebno je objasniti prisustvo reči *dort*. Kako su u stvari postojala samo tri stepena, označena jednim repom, dvama i trima repovima, onda je jasno da ovaj izraz nije upravo prenet iz administrativnog rečnika, nego tu ima i nečeg tvoračkog u vidu hiperbolisanja: označujući gospodstvo i dostojanstvo veće no ono koje ima *paša* u rang u *mušira* — *maršala*.

Drugi izraz je sam sobom dovoljno jasan — Sultan. kave-si znači „sultanska kafa“, „kafa kakva se pravi za sultana“, „kafa kao za Sultana“.

Zanimljivo je napomenuti da ove izraze nisam čuo u Sara evu, gde „kafenisanje“

ima veliki značaj u svakodnevnom životu. U Skoplju je sećanje na pojmove sultan — paša očuvano još, u ovim petrificiranim izrazima, i to kod mlađe generacije, koja nije zapamtila tursku vladavinu niti zna turski jezik.

Milivoj Pavlović

NEKROLOG

U Zagrebu je 11. lipnja 1925. umro dr. Ivan pl. Bojničić, ravnatelj Kr. Državnoga Arhiva. Potječe iz obitelji koja je kod slavonskih feudalaca obnašala činovničke službe, rođen u Valpovu 24. XII. 1858. od oca Ferdinanda, velikog suca virovitičke županije, i majke Klementine Baumholzer. Odrasao je u ambijentu koji je bio magjarofilski dotično unionistički nastrojen poput nekadašnjeg utrakvistički orijentiranog Nikole grofa Zrinjskog (ambarum patriarum filius) i još povrh tadašnje stereotipne „slavonštine“ protkane neodoljivom nijemštinom. Niže školstvo je apsolvirao u Osijeku, a višu gimnaziju (1876.) i sveučilište u Budimpešti. Sveučilišne nauke je proveo studirajući pravo i filozofiju, osobito povjesne discipline u kojima se to bolje mogao usavršavati radeći već 1877. kao dnevničar u numizmatičkom odjelu Magjarskog Narodnog Muzeja, a potom je radio i kao „ammanuensis“ knjižnice istoga muzeja, do 25. I. 1879. Već 24. III. iste godine postao je pristavom arheološko-historijskog odjela Narodnog Muzeja u Zagrebu, te od 16. IX. radi u hrvatskim arhivima za magjarskoga povjesničara Fraknoi Vilmoša. Iste godine postaje i tajnik Hrvatskoga arheološkoga društva (do 1893.) A god. 1880. promoviran je u Budimpešti na čast doktora filozofije na osnovi magjarski napisane disertacije „Krivotvorenje isprava u srednjem vijeku“ (Zagreb, 1880.). Kao što veli njegov biograf dr. B. bio je „marni strukovnjak u numizmatici i epigrafici, u kojoj je struci nadkriljivao i samoga svoga šefa Šimu Ljubića. Uz ovoga nije baš najbolje živio, jer je Ljubić bio vrlo sekantan čovjek, i gotovo svaku bi izostalu uru svojih činovnika dojavljivao vladi. Najgore je snosio, ako bi ga Bojničić upozoravao na falsa, koja je Ljubić kao izvorne starine nabavljao“. Bojničićev biograf kaže dalje: „Za svoga boravka u Budimpešti tijesno je prijateljevao sa poznatim magjarskim učenjakom Pulszky-jem. Ovaj ga upozna sa slobodnim zidarstvom i uvede u nj. 1890. bude primljen u budimpeštansku ložu „Korvin Matyas“. Povrativši se u domovinu, u Zagreb, radio je oko osnutka slobodno-zidarske lože, i doista već 1892. osnova u Zagrebu ložu „Hrvatska Vila“, koja ga izabrala svojim starješinom. G. 1894.

povuče se od slobodnog zidarstva, ali se opet 1912. natrag vrati, kad je loža „Ljubav bližnjega“ otpočela u Zagrebu svojim djelovanjem. Otad je djelovao u loži predavanjima i redigovanjem raznih publikacija“. God. 1882. imenovan je učiteljem (lektorom) magjarskoga jezika u mudroslovnom (filosofskom) fakultetu sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu kao i zakletim tumačem magjarskoga jezika pri Kr. sudbenom stolu zagrebačkom. Na predlog Kukuljevićev 1885. imenovao je ban Khuen dr. Bojničića članom povjerenstva za uređenje kr. zem. arhiva u Zagrebu, te se je s dr. Gruberom dao na proučavanje arhiva u županijama riječkoj i srijemskoj, no bez uspjeha, jer se upravo te godine odigrao tragični incident upriličen od bana Khuena s izručivanjem komorskih spisa iz zagrebačkog državnog u budimpeštanski državni arhiv. U godinama 1887.—1889. unionistička je stranka (tzv. narodna) dr. Bojničića designirala da bude narodnim zastupnikom vanjskoga kotara Djakovo u Hrvatskom Saboru. Poslije isteka toga mandata nije se više javljao na javnom političkom poprištu, djelujući otada nekoliko godina kao izvjestitelj Magjarskog brzojavnog bureaux-a za hrvatski sabor. 1889. izabralo ga je Magjarsko Etnografsko Društvo (Magyarországi Néprajzi Tarsaság) svojim referentom za Hrvatsku. 1892. imenovan je arhivarom Kr. zemaljskoga arhiva u Zagrebu. 1895. je po odredbi bana Khuena počeo pripravljeti hrvatski historijski odio na magjarskoj milenijskoj izložbi u Budimpešti (1896.). Za neke usluge učinjene rođacima velikoga vojvode od Hessena podijeljen mu je red Filipa Velikodušnoga, koji mu bude 6. IX. 1896. dozvoljeno primiti. A 1900. podijeli mu srpski kralj Aleksandar I. Obrenović red Sv. Save III. stepena, koji mu red bje 25. II. 1901. dozvoljeno primiti. Iste g. 1901. 12. VIII. imenovao ga je ban u vještačko povjerenstvo ustrojeno zakonskim člankom XVI: 1884. o autorskom pravu. Kao suradnik djela „Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild“ dobio je 10. II. 1902. Previšnje priznanje. 1903. izabran je za I. potpredsjednika Društva umjetnosti u Zagrebu. 1910. dobiva naslov javnog izvanrednog sveučilišnog profesora, te iste godine i članstvo